

УДК 342.95

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.3.32>

ВПЛИВ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ АКТІВ НА ФОРМУВАННЯ І РЕАЛІЗАЦІЮ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Коваленко В.В.,

*кандидат юридичних наук, докторант відділу проблем
державного управління та адміністративного права
Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України
ORCID: 0009-0009-8283-9267*

Коваленко В.В. Вплив міжнародно-правових актів на формування і реалізацію державної політики сталого розвитку економіки України в умовах воєнного стану.

Вказується, практичний досвід демонструє, що усунення, нейтралізація та блокування наявних детермінант, що зумовлюють негативні явища і процеси, а також сприяють вчиненню різних правопорушень в економічній сфері, є об'єктивною потребою ефективного правового забезпечення регулювання та впровадження державної політики сталого розвитку в цій галузі суспільних відносин.

У даній науковій статті здійснено аналіз міжнародно-правових актів, що регулюють сферу зовнішньоекономічної діяльності, та за його результатами встановлено правові прогалини і колізії, які мають у зв'язку з цим місце у національних правових джерелах, а також розроблені обґрунтовані заходи щодо їх усунення.

Доведено також, що міжнародні угоди з питань економіки мають бути укладені лише у письмовій формі та із застереженнями, що забезпечують в ході міжнародної співпраці захист національних інтересів, а в умовах воєнного стану – охорону національної безпеки України від потенційних і реальних загроз, які у тому числі посягають й на об'єкти даної сфери суспільних відносин.

Встановлено, що правові прогалини і колізії, що характерні для національних законодавчих актів у галузі економіки, виступають тими детермінантами, які сприяють вчиненню у даній сфері господарювання в Україні вчиненню різноманітних правопорушень, а також розвитку так званої «тіньової» економіки та інших фонових явищ (використанню нашими співвітчизниками офшорних зон; ухиленню від сплати податків; фіктивному банкрутству тощо).

Враховуючи існуючі з цього приводу проблеми на практиці, у даній роботі сформульовані науково обґрунтовані шляхи їх вирішення, а також пропозиції щодо удосконалення правового механізму забезпечення державної політики сталого розвитку економіки України в умовах воєнного стану.

Констатовано також, що за своєю структурою міжнародно-правові акти економічного характеру не тільки забезпечують правопорядок у цій сфері суспільних відносин, але й здійснюють позитивний вплив на національні правові джерела з означених питань та обумовлюють у зв'язку з цим внесення до них змін і доповнень з тим, щоб у ході регулювання галузі економіки у повній мірі дотримуватись національних інтересів України.

Ключові слова: гармонізація законодавства; державна політика у галузі економіки; міжнародно-правовий акт; національне законодавство; сталий розвиток економіки; детермінанти економічної злочинності; національні інтереси; фонові явища в економіці.

Kovalenko V.V. The influence of international legal acts on the formation and implementation of the state policy of sustainable development of the economy of Ukraine under martial law.

It is indicated that practical experience demonstrates that the elimination, neutralization and blocking of existing determinants that cause negative phenomena and processes, as well as contribute to the

commission of various offenses in the economic sphere, is an objective need for effective legal support for the regulation and implementation of the state policy of sustainable development in this area of public relations.

This scientific article analyzes international legal acts regulating the sphere of foreign economic activity, and based on its results, legal gaps and conflicts that have a place in national legal sources in this regard are identified, as well as reasonable measures to eliminate them are developed.

It is also proven that international agreements on economic issues should be concluded only in writing and with reservations that ensure the protection of national interests in the course of international cooperation, and in martial law - the protection of the national security of Ukraine from potential and real threats, which also encroach on the objects of this sphere of public relations.

It has been established that legal gaps and conflicts, which are characteristic of national legislative acts in the field of economy, are determinants that contribute to the commission of various offenses in this area of business in Ukraine, as well as the development of the so-called «shadow» economy and other background phenomena (the use of offshore zones by our compatriots; tax evasion; fictitious bankruptcy, etc.).

Taking into account the existing problems in this regard in practice, this work formulates scientifically substantiated ways of solving them, as well as proposals for improving the legal mechanism for ensuring the state policy of sustainable development of the economy of Ukraine under martial law.

It was also stated that, by their structure, international legal acts of an economic nature not only ensure law and order in this area of public relations, but also have a positive impact on national legal sources on the specified issues and, in this regard, require amendments and additions to them in order to fully comply with the national interests of Ukraine in the course of regulating the economic sector.

Key words: harmonization of legislation; state policy in the field of economics; international legal act; national legislation; sustainable development of the economy; determinants of economic crime; national interests; background phenomena in the economy.

Постановка проблеми. Як свідчить практика, ліквідація, нейтралізація, блокування тощо існуючих на сьогодні детермінант, які сприяють негативним явищам і процесам, а також вчиненню різноманітних правопорушень у галузі економіки, є об'єктивно обумовленою необхідністю правового ефективного забезпечення регулювання і реалізації державної політики сталого розвитку даної сфери суспільних відносин.

У такому ж контексті, як встановлено в ході даного наукового дослідження, можна вести мову й про правові прогалини і колізії, що мають місце в міжнародно-правових актах, які стосуються галузі економіки України [1, с. 230–248], що, зокрема, стало однією з підстав прийняття Закону України «Про правотворчу діяльність» [2].

У ситуації, що склалась, без сумніву, саме системний підхід до видозміни законодавчих актів, що пов'язані із зовнішньоекономічною діяльністю України, виступає необхідною та, одночасно, об'єктивною умовою правового регулювання і реалізації державної політики сталого розвитку її економіки в умовах воєнного стану та у післявоєнний період її функціонування.

Більш того, цей юридично значущий та прикладний аспект нормотворення в Україні має бути вирішений у невідкладні терміни, враховуючи ту складність проблем, які супроводжують процес правового забезпечення діяльності в галузі економіки в умовах відкритої військової агресії росії проти нашої держави.

Виходячи з цього, метою даної наукової статті є з'ясування сутності, змісту та рівня ефективності впливу міжнародно-правових актів на формування і реалізацію державної політики сталого розвитку економіки України, включаючи й період її функціонування в умовах воєнного стану та у післявоєнний період.

Натомість, головним завданням цієї роботи є розробка науково обґрунтованих заходів, спрямованих на удосконалення правового механізму з питань забезпечення сталого розвитку економіки України у зазначених соціально-правових умовах її життєдіяльності.

Стан досліджень. Як показали результати вивчення наукової літератури, досить активно та предметно питаннями необхідності підвищення рівня правового забезпечення процесів, пов'язаних зі сталим розвитком України займаються такі учені, як Є.О. Алісов, І.Б. Заверуха, В.В. Коваленко, М.П. Кучеренко, Т.А. Латковська, А.А. Нечай, О.П. Орлик, П.С. Пацурківський, Н.Ю. Пришва, Л.А. Савченко та інші.

Поряд з цим варто зазначити, що у сенсі змісту предмета зазначеної наукової статті та з урахування умов воєнного стану в Україні, а також завдань післявоєнного періоду сталого розвитку її економіки комплексних наукових досліджень досі в нашій державі не проведено, що актуалізує необхідність їх здійснення у контексті існуючих у цій сфері суспільних відносин проблем.

Виклад основних положень. У сенсі предмета даної роботи цікавими також можна визнати й наукові праці учених, які у свій час доводили необхідність удосконалення правового механізму міжнародної співпраці України у галузі економіки, зосереджуючи при цьому увагу на найбільш суттєвих проблемних аспектах і наслідках впливу міжнародно-правових актів на зміст державної політики сталого розвитку даної сфери суспільних відносин. Так, Р.О. Колб у своїх наукових розробках зробила обґрунтований висновок про те, що міжнародно-правові джерела, які носять не обов'язків для України характер та не відносяться до чинного національного законодавства, як це передбачено ст. 9 Конституції України, можуть у певних випадках то з дотриманням положень ч. 2 ст. 19 Основного Закону відігравати відповідну роль у процесі вдосконалення змісту організаційно-управлінської, координаційної та інших функцій, зокрема, у банківській сфері діяльності нашої держави [3, с. 8-9]. Про аналогічні засади та співвідношення норм вітчизняного і міжнародного права з питань реалізації в Україні міжнародних конвенцій, що стосуються запобігання та протидії незаконній легалізації (відмиванню) коштів, здобутих злочинним шляхом, мову веде у своїх працях й А.С. Беницький [4, с. 71-72]. У свою чергу, деякі учені небезпідставно акцентують увагу теоретиків і практиків у галузі міжнародного права на необхідності чіткого дотримання у всіх сферах суспільних відносин визначеного на законодавчому рівні в Україні співвідношення норм вітчизняного законодавства та міжнародно-правових актів, що, на їх переконання (і це не викликає заперечень), забезпечить сталий розвиток України як демократичної та правової держави у цивілізованому світі [5, с. 7-11].

Без сумніву, теоретико-прикладне значення, з огляду існуючих у галузі економіки України, мають й комплексні порівняльно-правові розробки Т. Качки, у яких здійснена оцінка відповідності законодавства України з нормами ЄС у сфері запобігання та протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом [6]. За такими ж критеріями значимості можна оцінити й результати наукових пошуків, які здійснює П. Коваленко, шляхом проведення ретроспективного аналізу національного та зарубіжного досвіду запобігання і протидії шахрайству з фінансовими ресурсами на транснаціональному рівні [7, с. 79-83], що на сьогодні є однією з суттєвих перешкод на шляху правового забезпечення сталого розвитку економіки України, зокрема в умовах воєнного стану [8]. Натомість, І.В. Кравчук у свій час звернув увагу як суб'єктів нормотворчої, так і правозастосовної діяльності на необхідність підвищення рівня ефективності контролю за змістом і сутнісною спрямованістю правотворчого процесу з метою адаптації національного законодавства до норм ЄС [9, с. 75-77], що є актуальним завданням та однією з проблем, на вирішенні якої наполягають відповідні суб'єкти європейського співтовариства [10]. Аналогічну позицію з цього приводу ще на початку незалежності України висловлювали у своїх працях В.Я. Тацій та Ю.М. Грошевий, пов'язуючи вирішення проблем, що стосуються зближення національного та європейського права, з діяльністю щодо їх гармонізації та з умовою, яка є необхідною як у цьому процесі, так і в ході сталого розвитку України та її економіки як демократичної правової держави [11, с. 53-57]. Такі ж висновки у зв'язку з цим постійно робив у своїх працях й Ю.С. Шемшученко [12, с. 196-112]. Натомість, О.Г. Білорус та Ю.М. Мацейко ще у 2005 році на доктринальному рівні обґрунтували глобальні питання, що стосувались перспектив і сталого розвитку, зокрема, економічних суспільних відносин, в Україні у контексті міжнародно-правових викликів і проблем [13, 278-289], що є актуальним і практично значущим у сьогоденних умовах функціонування економіки нашої держави в період воєнного стану.

Про наявність проблем міжнародно-правового характеру, що мають безпосереднє відношення до змісту цієї роботи, постійно зауважують й зарубіжні учені, висновки яких у певній мірі використано й у ході даного наукового дослідження. Зокрема, у цьому сенсі звертають на себе увагу зарубіжні доктринальні розробки як вчених юридичного профілю [14, с. 293-297], так і фахівців – науковців у галузі економіки [15, с. 224], особливо тих із них, які займаються вивченням детермінаційного комплексу причин і умов, що сприяють вчиненню економічних кримінальних правопорушень. При цьому варто зазначити, що практично у всіх наукових працях зарубіжні фахівці при вирішенні питань, пов'язаних із застосуванням міжнародно-правових актів у правовому механізмі регулювання і реалізації державної політики сталого розвитку економіки ведуть мову

про пріоритетність національних інтересів у співвідношенні з нормами міжнародного права. Так, зокрема, сформульована доктрина права з означених питань у всіх країнах ЄС, США, т. ін. [16].

Зазначений підхід ґрунтується на відповідних нормах міжнародного права, у тому числі й тих, що регулюють галузь економіки. До таких, зокрема, можна віднести наступні із них: Віденську конвенцію про право договорів між державами та міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями від 1986 року, у ст. 3 якої зазначено, що якщо міжнародні угоди укладені не у письмовій формі, то вони не мають юридичної сили. Важливими, у контексті предмета даної наукової роботи, є й положення ст. 4 зазначеної Конвенції, відповідно до якої вона не має зворотної сили (а, цей правовий постулат має прикладну цінність у сенсі якісної правової взаємодії України та МВФ на підставі тих «архаїчних» і колізійних норм, що затверджені у відповідному Законі України у 1992 році [17]). Не менш прикладний характер мають і положення, що закріплені в ст. 19 зазначеної Конвенції, у якій кожній державі при укладенні міжнародних договорів надано право робити письмові застереження щодо їх змісту, вимог, правил тощо. Поряд з цим, у ст. 27 Конвенції зазначено, що держава, яка в установленому порядку стала учасником міжнародно-правового договору, не може посилається на положення свого внутрішнього права як на виправдання для невиконання взятих зобов'язань, що, як видається, не кореспондується з вимогами ч. 2 ст. 9 Конституції України, яка такі міжнародно-правові акти визнає нечинними, що ще раз підтверджує висновок про необхідність застосування нашою державою права на застереження з тим, щоб у будь-якому випадку забезпечувати національні інтереси, особливо в умовах воєнного стану. Саме такий підхід визначено у п. 10 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України», у якій закріплено поняття «національної безпеки», яке у галузі економіки застосовується досить рідко та не в контексті завдань, пов'язаних з її забезпеченням у всіх сферах суспільних відносин. Виходячи з цього та з огляду існуючих на сьогодні правових прогалин і колізій, які детермінують вчинення різноманітних правопорушень та гальмують сталий розвиток економіки, логічно було б ч. 3 ст. 23 Закону України доповнити абзацом другим наступного змісту: «Забороняється участь України у міжнародних договорах без письмових застережень, якщо їх норми суперечать частині другій статті дев'ятій «Конституції України».

Як показали результати вивчення змісту інших міжнародно-правових актів, які мають відношення до сталого розвитку економіки України, у них є також низка неврегульованих питань, пов'язаних з їх співвідношенням з нормами вітчизняного законодавства. Зокрема, цікавою, у сенсі змісту предмета даного наукового пошуку, є Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співпраці між державами у відповідності зі статуту ООН від 24.10.1970 [291]. Так, не можна у сьогоднішній, особливо з урахуванням реальних загроз, які існують для національної безпеки України та її економіки в умовах воєнного стану, назвати дружніми дії Угорщини, яка постійно блокує рішення ЄС щодо надання фінансової допомоги для нашої держави [18]. Такими ж недружніми, навіть з огляду того, що ця країна є стратегічним партнером у війні України проти росії, можна назвати й дії Польської Республіки щодо блокування кордону та недопущення переміщення наших товарів і вантажів через свою територію [19], що у сьогоднішній можна віднести до тих детермінант, які негативно впливають на ефективність зовнішньоекономічної діяльності України та знижують у зв'язку з цим рівень реалізації державної політики сталого розвитку економіки нашої держави в умовах воєнного стану. Не менш проблемними з означених питань є й дії відповідних суб'єктів державної влади й в Словаччій Республіці, яка не тільки вчиняє аналогічні недружні дії щодо України, але й постійно блокує прийняття економічних санкцій проти росії – як держави-агресора [20].

Як видається, у таких умовах та з метою гарантування виконання міжнародних договорів, логічно було б ст. 24 Закону України «Про міжнародні договори України» доповнити частиною четвертою наступного змісту: «Правовою підставою для припинення чи зупинення дій міжнародних договорів на території України можуть стати недружні дії інших учасників міжнародно-правового акту, який в установленому порядку набув законної сили на території цих держав. За умисні дії, вчинені іншою державою проти України та за порушення у зв'язку з цим Статуту Організації Об'єднаних Націй та міжнародних договорів, Україна вправі вимагати від учасника договору компенсації завданих збитків та усунення заподіяної шкоди, у тому числі з використанням для цього можливостей міжнародних судових інстанцій». Такий законодавчий підхід дозволить не тільки створити реальний міжнародно-правовий механізм захисту національних інтересів України, але й дасть можливість вимагати від держав-правопорушників (зокрема, від росії) відшкодування

всіх видів збитків або шкоди, які напустили внаслідок недружніх дій з боку учасників міжнародно-правових договорів. Додатковим аргументом з цього приводу виступають ті принципи, що закріплені у вказаній вище Декларації ООН, а саме: а) принцип рівноправності; б) принцип, згідно з яким держави мають неухильно (сумлінно) виконувати взяті на себе відповідно до Статуту ООН зобов'язання; в) принцип суверенності; г) принцип, згідно з яким держави утримуються у міжнародних відносинах від застосування сили чи від загрози її застосування до інших учасників міжнародно-правового договору; г) принцип, відповідно до якого держави вирішують свої міжнародні суперечки мирними засобами таким чином, щоб не підвищувати рівень реальних загроз, які посягають на міжнародний мир, безпеку і справедливість; д) принцип, на підставі якого жодна держава не може втручатись у справи, що входять до внутрішньої компетенції будь-якої держави; е) принцип, який зобов'язує співпрацювати держави-учасниці міжнародно-правових договорів одна з одною згідно статуту ООН.

Як свідчать результати даного наукового пошуку, вказані принципи міжнародного права, особливо в умовах воєнного стану в Україні, є актуальними та такими, що є необхідними правовими гарантіями її сталого розвитку як у цілому як держави, так і окремо взятих інституцій, зокрема й суспільних відносин у галузі економіки, а також невід'ємним змістовним елементом діяльності усіх, без винятку, органів державної влади з питань забезпечення національних інтересів та національної безпеки нашої країни в цілому. Такий висновок витікає також і зі змісту інших міжнародних договорів, мова про які ведеться у наукових джерелах. При цьому варто зазначити, що у цих, як власне, й у проаналізованих у зазначеній роботі нормах міжнародного права, є низка правових прогалин і колізій, а також відсутні юридичні гарантії, засоби та інструментарії, які регулюють міжнародно-правові відносини в умовах відкритої військової агресії з боку члена Ради Безпеки ООН, недружніх дій учасників міжнародного договору, а також щодо реагування держави на такі випадки, включаючи й міжнародно-правові механізми відшкодування завданої таким чином шкоди або збитків.

Саме з цих міркувань та з урахуванням вказаних особливостей правового регулювання, зокрема, у галузі економіки в умовах воєнного стану та правового забезпечення її сталого розвитку в післявоєнний період функціонування, у даній науковій роботі й запропонована низка науково обґрунтованих заходів, спрямованих на удосконалення правового механізму, що стосується співвідношення норм вітчизняного та міжнародного права та які мають чітко відповідати вимогам Конституції України. Такий підхід на всіх рівнях (законодавчому, доктринальному, правозастосовному, ін.) дасть можливість (і, це має стати невід'ємним структурним елементом відповідної стратегії, концепції, цілей тощо) не тільки створити дійову та ефективну державну програму правового забезпечення сталого розвитку економіки України як в умовах воєнного стану, але й у післявоєнний період її функціонування, з урахуванням того позитивного досвіду, який був в аналогічній ситуації набутий зарубіжними країнами, зокрема, під час II-ї світової війни.

Висновок. Отже, результати аналізу змісту міжнародно-правових актів з питань регулювання та реалізації політики сталого розвитку економіки дозволяють констатувати, що за своєю сутністю ці правові джерела забезпечують міжнародний правопорядок з означених питань, закріплюють реальні права для держав-учасників щодо правової охорони і захисту національних інтересів, систем права та об'єктів економічної діяльності, що варто у сьогоденні у повній мірі використовувати Україні з метою запобігання та протидії різноманітним загрозам, що посягають на її державний суверенітет і незалежність. А, це, у свою чергу, об'єктивно обумовлює необхідність гармонізації чинного законодавства України до норм міжнародного права та законодавства ЄС, у тому числі й шляхом усунення (блокування, ліквідації тощо) існуючих правових прогалин і колізій, доводячи таким чином діалектичний взаємозв'язок і взаємодію явищ і процесів економічного характеру з національними інтересами, зокрема, та національною безпекою у цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Хавронюк М.І. Сучасне загальноєвропейське кримінальне законодавство: проблеми гармонізації: монографія. Київ: Істина, 2005. 264 с.
2. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24.08.2023 № 3354-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 93. Ст. 364.
3. Колб Р.О. Банківська установа як суб'єкт запобігання злочинам: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2021. 20 с.

4. Беницький А.С. Кримінальна відповідальність за легалізацію (відмивання) грошових коштів та іншого майна, здобутих злочинним шляхом: проблеми кваліфікації та удосконалення законодавства: монографія. Луганськ: РВВ Луган. ін-ту внутр. справ, 2001. 353 с.
5. Дмитрієв А.І., Муравйов В.І. Міжнародне публічне право: навч. посіб. стереотип. вид. / Відп. ред. Ю.С. Шемшученко, Л.В. Губерський. Київ: Юрінком Інтер, 2002. 640 с.
6. Качка Т. Боротьба з відмиванням грошей: комплексний порівняльно-правовий аналіз відповідності законодавства України асquis Європейського Союзу в сфері боротьби та запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. Київ: Реферат, 2004. 288 с.
7. Коваленко П. Ретроспективний аналіз українського та світового досвіду боротьби з шахрайством і фінансовими ресурсами на транснаціональному рівні. *Підприємництво, господарство і право*. 2003. № 6. С. 79–83.
8. Огляд інструментів підтримки фінансової стійкості в умовах воєнного стану в Україні (01.06.-15.07.2023 р.). URL:<https://riss.gov.ua>.
9. Кравчук І. Контроль правотворчого процесу з метою адаптації права України та права ЄС. *Право України*. 2005. № 4. С. 75–77.
10. Спецпроект «Виклики євроінтеграції»: чому Україні важливо вже зараз серйозно підігати до підготовки до вступу в ЄС. URL:<https://par.in.ua>.
11. Тацій В.Я., Грошевий Ю.М. проблеми зближення європейських правових систем як умова гармонізації законодавства України. Проблеми гармонізації законодавства України з міжнародним правом: матеріали науково-практичної конференції (м. Київ, 15-16 вересня 1998). Київ: НАН України, 1998. С. 53–57.
12. Шемшученко Ю. Теоретичні проблеми гармонізації законодавства України є Європейським правом. *Вісник Академії правових наук України*. 2004. № 3(38). С. 106–112.
13. Білорус О.Г., Мацейко Ю.М. Глобальна перспектива і сталий розвиток: (Системні маркетол. дослідж.): монографія. Київ: МАУП, 2005. 492 с.
14. Albrecht P.F., Braum S. Deficiencies in the Development of European Criminal law. *European Law Journal*. 1999. № 5. P. 293–297.
15. Stiglitz J. Globalization and Discontents. NY: WW. Norton and Company, 2002. С. 224–230. URL: <https://assembly.coe.in>.
16. Grushko I. Концептуалізація національних інтересів у теорії міжнародних відносин. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2020. № 2(8). С. 11–26.
17. Про вступ України до Міжнародного валютного фонду, Міжнародного банку реконструкції та розвитку, Міжнародної фінансової корпорації, Міжнародної асоціації розвитку та Багатостороннього агентства по гарантіях інвестицій: Закон України від 03.06.1992 № 2402-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 33. Ст. 474.
18. Ізванікова А. Угорщина надалі блокуватиме допомогу ЄС Україні. Голова угорського МЗС назвав три причини. URL: <https://suspilne.media>.
19. Польські перевізники заблокували рух вантажівок на трьох пунктах пропуску з Україною. URL: <https://www.radosvoboda.org>.
20. Денисяка О. Словаччина знову заблокувала санкції проти рф. Як Братислава це пояснила. URL: <https://hromadske.ua>.